

2. Шпарь В. Б. Психология кризисных ситуаций. Ростов н/Д, 2008. 452 с.
3. Пергаменщик Л. А. Кризисная психология. Минск, 2004. 240 с.
4. Василюк Ф. Е. Психология переживания. М., 1984. 200 с.
5. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью. М., 2003. 302 с.

Бабич Ирина Григорівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ СПРАВЕДЛИВІСТЬ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Принцип справедливості на сучасному етапі застосовується як джерело права, як норма-принцип. Завдяки чому здійснюється подолання прогалин у цивільному праві України. Принципи права на сучасному етапі є надзвичайно актуальною категорією для застосування цивільного законодавства. Це пояснюється тенденціями використання законодавства різних країн і правових систем, що найбільшим чином притаманне для договірних відносин і цивільного законодавства.

Римське право є підґрунтям і визначальним джерелом для формування цивільного права України, а також цивільного права майже всіх правових систем сучасної Європи.

Договірні відносини в Стародавньому Римі були засобом встановлення і закріплення економічних відносин, що сприяло подальшому розвитку цих відносин відповідно до умов того часу. Римське приватне право завдяки діяльності римських консулів і впливу грецької філософії на їх світогляд стало замкнутою системою, що розвивалася з власного джерела. Класичне римське право характеризується високим рівнем вираження загальних правил поведінки, точністю та стислістю формулювань, високою якістю структури та аргументації, а практична спрямованість права полягає у вирішенні конкретних справ шляхом судового захисту деліктних прав. *Non ex regula sumatur sed ex jure quod est regula fiat* (не на основі загального правила належить встановлювати конкретну правомочність, але на основі конкретних правомочностей створюється загальне правило (D. 50,17,1)),

а тому принципи права, як зазначається в літературі, виокремлювалися на основі аналізу множини конкретних справ [1, с. 8].

Основною формою права та її джерелом, звичайно, слід розуміти закон, але можна за значити і інші значні джерела права, такі як – звичаї, судова практика, тлумачення. І серед таких джерел величезне значення набувають етичні, суб'єктивні категорії – справедливість, мораль. На сучасному етапі значення таких джерел підіймається на визначальну висоту, що пояснюється підвищення критерію вимоги універсальності правил.

В історії європейської цивілізації розрізняють три елементи, які на неї вплинули – римський, християнський і германський. Ці ж фактори формували і право. Що стосується сфери приватного права, то християнство здійснило вплив переважно на сімейне право, германське – на земельне та спадкове, а римське на зобов'язальне [2, с.139].

Відповідно, цивільне право розвивається на основі природного права і права народів і розвивається з природного права і права народів, а не завдяки їм. Він проектує на конкретну реальність, у даному випадку на римське суспільство, загальні принципи природного права та міжнародного права.

На думку римських юристів, зокрема Ульпіана, природне право втілює вимоги справедливості і виражає основоположну ідею, згідно з якою право взагалі є справедливим за своєю суттю. Більше того, саме за природним правом всі народжуються вільними (Д.1.1.1.).

Етимологічно латинське «*aequitas*» означає «єдність, пропорція, рівність». Що стосується юридичного явища в римській юриспруденції, то це поняття набуває значення «справедливості» і стає конкретним феноменом поняття справедливості, що визначається словом «справедливість». Римські юристи використовували термін «*aequitas*» для протиставлення *iniquitas* (несправедливості), правової ситуації, яка суперечила справедливості. «*Aequitas*» є виразом природної та юридичної справедливості, яка дає важливі визначення та оцінки існуючого законодавства, а також служить орієнтиром та етичним стандартом для суддів, Сенату та юристів у тлумаченні та застосуванні закону. На думку філософів-стоїків Платона, Аристотеля, Цицерона, які вплинули на римських юристів, справедливість у людських стосунках – це момент рівності, взаємності.

В античній традиції мораль та позитивне право об'єднувались однією загальною справедливістю. Для порівняння, інший грецький

філософ по-іншому розглядає справедливість у праві. Аристотель основою управління суспільством вважає справедливість, а про право (і природне, і волевиявлене) говорить тільки як про політичне право, тобто таке, яке може існувати лише у державі (принцип владної забезпеченості) [3, с.159]. Тому, висловлюється Сократ, «законне» та «справедливе» – це одне і те ж саме. Таку ж ідею висловлює Аристотель: «Поняття справедливості, – пише він, – пов'язане з уявою про державу, тому що право, яке служить мірою справедливості, є регулюючою нормою політичного спілкування» [4].

Право відрізняється від життя. Ця відмінність виявляється у тому, що умови місця, часу, соціального середовища не стільки досягаються у праві раціонально, скільки виражаються як цінності. Логічне визначення цих цінностей формує життєвий етос, що забезпечує добровільне виконання права. Таке поєднання справедливості і доцільності є дуже складним як у суто технічному сенсі, так і в сенсі впливу наявних соціальних умов. Тому завжди виникає проблема зв'язку природного і позитивного права як проблема розбіжності сутності та існування права [5, с. 125].

Визнаючи вчення античних афінських філософів, римські юристи надавали перевагу вченням про природне право. Ідеї природного права у римських юристів перетворилися на принципи права.

Насамперед треба зазначити, що природне право під впливом стоїцизму у римських юристів виглядало як ідеальне право. Такий підхід дозволив римським юристам узгодити зміст позитивного права із правом ідеальним... ще один аспект використання римською юриспруденцією ідей природного права: усвідомлення того, що будь-яке право складає певну цілісність, пронизану загальними принципами [6, с. 272].

В результаті такого розуміння було створено систему, яка складалась із системи інститутів, була розроблена система принципів.

Згідно з давньогрецькою філософією «справедливість» була категорією не тільки моральною, але й політичною та економічною.

Як філософська категорія – справедливість відображує не тільки співвідносини людей між собою, але й по їх відношенню до чогось цілого. Справедливість – це системна якість, яка сприяє загальному благу.

Етимологічно латинське «*aequitas*» означало «рівномірність, співрозмірність, рівність». Відносно до правових явищ у римській юри-

спруденції це поняття набуло значення «справедливість» та стало явищем конкретизації поняття справедливості, яке визначалося словом «*justitia*».

Поняття «*aequitas*» використовувалося римськими юристами для протиставлення *iniquitas* (несправедливості) – правовій ситуації, яка протирічить справедливості. «*Aequitas*» була висловленням природно-правової справедливості, яка істотним чином визначала та оцінювала діюче право, яке служило керівним орієнтиром, моральним еталоном у право творенні преторів, сенату та юристів, при тлумаченні та застосуванні права.

Справедливість – це принцип, який регулює відносини осіб з приводу розподілу соціальних благ, де кожному віддається за його заслугою.

Цієї ж позиції дотримується римський юрист Гай: «Всі народи, які керуються законами та звичаями, користуються частково своїм власним правом, частково правом, загальним для всіх людей. Тому що право, яке кожний народ встановив для себе, є власним правом держави та має назву «цивільне право», тобто якби власним правом самої держави те ж право, яке природний розум встановив між всіма людьми, виконувалося у всіх однаково і мало назву «право народів», якби те право, яким користуються народи» [7, с. 73].

На думку римських юристів, природне право виконує вимоги справедливості, та виражає ідею, відповідно до якої право взагалі справедливе за своєю сутністю.

Розгляд права як справедливості і добра звично пов'язують з ім'ям знаменитого юриста Цельса. Ульпіан відзначає, що право сходить до справедливості (*justitia*), як це визначає Цельс: *jus est ars boni et aequi* (право є мистецтво добра і справедливості).

Протилежність між справедливим і несправедливим правом у римській юриспруденції виражалася шляхом співставлення еквівалентного (рівного) права нееквівалентному (нерівному) праву. У будь-якому праві правовий еквівалент означає рівну справедливість або справедливу рівність. Ідея такого праворозуміння міститься у визначенні Ульпіаном поняття справедливості: Справедливість є незмінна і постійна воля надавати кожному його право. Розпорядження права суть такі: жити чесно, не робити шкоди іншому, кожному віддавати те, що йому належить. Справедливість є пізнання божественних і людських справ, наука про справедливе і несправедливе.